

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא מציעא - דף נא

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

מהו "מתנה על מה שכתוב בתורה"?

נחלקו רב ושמואל במכר נעשו בו תנאי שאין בו דיני אונאה. ורצו לתלות במחלוקת רבי יהודה ורבי מאיר, שנחלקו באדם שהתנה על מה שכתוב בתורה וקידש את האשה ע"מ שאינו מתחייב שאר כסות ועונה. דעת רבי מאיר שתנאו בטל והקידושין חלים. דעת רבי יהודה, לגבי חיובי הממון תנאו קיים. אע"פ שהוא מתנה על מה שהתורה חייבה אותו, בכ"ז דבר שבממון תנאו קיים.

בסוגיא זו צריך ללבן בהלכות התנאים מה נאמר ומה התחדש בתנאי תוס' (כתובות נה) ציינו שבהכרח התנאי נעשה כדי וכדין לפי הלכות תנאים שאל"כ לדעת רבי מאיר, לא צריך להגיע לדין מתנה על מה שכתוב בתורה, התנאי לא יחול כיון שלא נעשה כפי הלכות תנאים. וא"כ שאלו תוס' אם התנאי נעשה כדי וכדין, באמת מדוע לא חל התנאי. ואף אם לא חל מדוע המעשה קיים הרי התנה בפירוש שלא מעוניין להחיל את החלות בצורה זו. ללבן סוגיא זו נבאר במעט את הלכות תנאים. (וכבר כתבנו בענין בכמה מקומות בעיונים על הדף)

המקור מדין תורה להלכות תנאים, "ויאמר אליהם משה את עשון את הדבר הזה וכו'" "ואם לא יעברו וכו'" (מטות לב כ"ט) כל ענין תנאי בני ג' ובני ראובן. מכאן למדו בגמ' בקידושין (סא, א) רבי מאיר אומר, כל תנאי שאינו כתנאי בני ג' ובני ראובן אינו תנאי שנאמר ויאמר משה אליהם אם יעברו בני ג' ובני ראובן ואם לא יעברו. בגמ' ביבטין (עו, א וע"ש ברש"י) מבואר שיש עוד מקורות לגבי הלכות תנאים, כאשר אברהם שולח את אליעזר להביא את רבקה עבור יצחק. וכן כאשר הכהן משיב את האשה בפרשת סוטה. וכן נביא בישעיה שמזהיר את עם ישראל לקבל מלכות שמים. ובכל המקומות הנ"ל התורה כפלה את התנאי. ועיין בסוגיית הש"ס בקידושין סא, ב, שם למדו צריכותא על כל מקור.

יש דברים שלא בעינן כלל להלכות תנאים, ואפ"י גילוי דעת לא בעי. ויש דברים שבעינן גילוי דעת, ומאיך יש דברים שלא סגי בהנך ובעי תנאי כפול. ע"י תוס' קידושין (ו, ב) ד"ה לא. שם (מט, ב) ד"ה דברים. שם גיטין (עה, א) ד"ה לאפוקיי. שם ד"ה זבין כתובות (צז, א)

בהלכות תנאים למדנו, כמה הלכות הכרחיות, העולה מדברי הר"ן (קידושין כה, ב מדפ"ר וע"ש בשלטי גבורים), תנאי כפול. הן קודם ללאו. תנאי דבר אחד ומעשה דבר אחר. תנאי קודם למעשה. אפשר לקיים ע"י שליח.

מענה צריך להבין, תוס' כתבו בכמה מקומות שאף אם לא מבואר בגמ' להדיא שעשה האדם את התנאי כדינו לפי הלכות תנאים בודאי שכך עשה, א"כ מדוע תנאי על מה שכתוב בתורה לא מועיל לדעת ר"מ, הרי עשה ככל ההלכות הידועות.

יסוד גדול כתבו התוס' כתובות (נו, א ד"ה הרי), שמדין תורה בלא פרשת תנאים, אדם עשה מעשה, חל המעשה, קיים הדין, מה עתה יכול להפקיע אותו. הרי הפועל עשה, המעשה נעשה, והחלות חלה. מה יפקיע. כלומר בלא פרשת תנאים אפילו אם יזעק האדם פרשת תנאים ולא התכוון ולא רצה וכו' אולם כיון שפעל ועשה, חל. אולם התחדשה פרשת תנאים לומר שאדם יוכל לתנא את מעשיו ולומר שבזה התכוון ולא רצה לפעול ולהחיל את החלות. אולם בעקבות כך, צריך להתבונן מה אמרה התורה איך יוכל לעשות תנאו ואיך יוכל לסווג את מה שעשה. סבר ר"מ בכל מקום המתנה על מה שכתוב בתורה, אין תנאו קיים כיון שעשה את המעשה והתורה לא התירה לו לסווג את המעשה באופן שנוגד את הכתוב בתורה.

דעת רבי יהודה שבדבר שבממון תנאו קיים למרות שהתנה על מה שכתוב בתורה, ביאר הרמב"ן (ב"ב קנ, ב) היות וניתן למחול על ממון סבר רבי יהודה שאמרה תורה שיתחייב כרצונו, ואם לא ירצה לא אמרה תורה שיתחייב ברשב"א (כתובות נו) ועוד סברו בדעת רבי יהודה שנעשה כאומר לה שתמחול לו. ורבי מאיר סבר שלא ניתן לומר שתמחול לו כיון שעדיין לא חל החיוב שתמחול עליו ובהכרח מתנה כנגד רצון התורה ולא חל. ובקצה"ח (ט, יא) תמה על ביאור זה שהרי לא ניתן למחול על דבר שלא בא לעולם.

האם ניתן למחול על "עונה"?

מענה יש לדון, נהי שלמדנו בדעת רבי יהודה שמתנה על דבר שכתוב בתורה כאשר זה ממון, חל התנאי, מובן בשאר וכסות שהם ענין ממון, אולם האם יכול להתנות על "עונה" שלכורה אין כאן ענין ממון. ובאמת רש"י (ד"ה רבי יהודה) נקט שעל עונה לא שייך להתנות אף לשיטת רבי יהודה, ובסברת הדבר כתב רש"י כיון שזה צער הגוף. ומשנה למלך (אישות ו, ט) הקשה על דברי רש"י שמצאנו שניתן למחול על צער הגוף באדם שאמר הכה אותי ופצע אותי ותהיה פטור, מועיל. ועוד הקשה שהרי מצאנו שאשה יכולה למחול על חיוב עונתה.

ויישב שיטת רש"י, א. ע"פ רש"י שהובא בשיטמ"ק בכתובות, שבסתמא לא מוחלת על צער הגוף, אולם אם תמחול במפורש מועיל. ב. מחילה לזמן מסויים מועילה, ולא כתנאי שעשה שלעולם תהיה במחילה. כשיטת רש"י שלא ניתן למחול על עונה, כך דברי הרמב"ם (אישות ו, י) אין בידו ליפטור את עצמו בתנאי זה. וכך שיטת הרשב"ם (ב"ב קנ, ב) מוגדר לתשמיש

של מצוה שאינו ניתן למחילה, והביא גם את ביאורו של רש"י לפנינו משום שצער הגוף. ברמב"ן (שם) ביאר שאמרה תורה עונה על עיקר הנישואין ולא שייך נישואין למחצה.

מאיך בשיטה לא נודע למי הביא בשם רבינו חננאל, שניתן להתנות אף על עונה, והאשה יכולה למחול ע"ז כיון שהנאת עונה שייכת לה וככל דבר שבממון ניתן למחול ע"ז.

נושא היום: חזרה במקח שיש בו אונאה. תנאי באונאה. אמנה ושווה.

לדעת ר"ג, השיעור שאמרו שניתן לחזור מהמקח עד שיראה לקרובו, זה כאשר הלוקח נתאנה. אך אם המוכר נתאנה יכול לחזור לעולם. והביאה הגמ' מעשה ממארחו של רבי בר חמא שטעה, ופסק לו ר"ג שהמוכר יכול לחזור לעולם. והסברא, המקח נמצא ביד הלוקח ויכול להתבונן ולהראות לקרובו, אולם המוכר אין מקחו בידו ויכול לשפוט אם טעה עד שיודע לו שוב אותו חפץ.

ניסו להוכיח מתגרי לוד שחזרו להורות כדברי רבנן, אם כדברי ר"ג שמוכר חוזר תמיד מוכן שחזרו בהם, כיון שיש להם רווח בדברי חכמים שהם יכולים לחזור תמיד, ואילו לשיטת רבי טרפון הם מפסידים שהרי הלוקח יכול לחזור עד סוף היום ולא רק עד שיראה לקרובו. אך אם גם המוכר יוכל לחזור כמו הלוקח הרי יש להם רווח לעצמם שיכולים לחזור עד סוף היום, ומדוע חזרו מפסקו של רבי טרפון. דוחה הגמ', לא שכוח שהם ניטעו, לכן עדיף להם להפחית זמן מחזרתו של הלוקח.

אדם הכרוז שמוכר חגורות משי 6, למעשה ערך החגורות היה 5, אם נתנו לו 5.5 היה מסכים למקח. היה שם קונה, שאמר שיתן לו 6 וילך לתבוע אונאה ויקבל את כל הזון בחזרה, אמר לו רבא שאין כאן אונאה, כיון שדיני אונאה נאמרו בלוקח מסוחר, אך כלום יודעים שבעל הבית שחפצו חביבים עליו מוכר יותר יקר. וכך פסקו, רב חסדא, רב דימי ורבי אלעזר. וביאר רב חסדא, שאף בעל הבית שמוכר כלים המיועדים למכירה יש בהם אונאה כמו סוחר, רק כאשר מוכר חפצו אין בהם דין אונאה.

דיני אונאה נאמרו ללוקח ולמוכר. המקור "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיז עמיתך אל תנוו איש את אחיו" מבואר בפסוק "תמכרו" ו"קנה" איסור למוכר וללוקח. נכתב איסור לקונה שלמרות שאינו בקי חפצו יש עליו איסור אונאה. נכתב איסור למוכר למרות שהוא מפיסד שמאדם לא חפצו יש בו איסור אונאה.

לדעת רבנן דיני אונאה נאמרו בסוחר ובהדיית. לרבי יהודה לסוחר אין דיני אונאה. ביאר רב נחמן בשם רב, שמדובר ב"תגר ספסר", היינו סוחר גדול שקונה ומיד מוכר, לכן אין חשש שללוקח האונאה אותו שהרי יודע את המחיר היטב, והתרצה לקבל מחיר נמוך כיון שהזדמנה לו עסקה אחרת, והביאה הגמ' ברייתא כדברי ר"ג. רב איש ביאר בדעת רבי יהודה, להפך אין לו דיני אונאה שאפילו פחות משתות חוזר ומבטל את המקח.

מבואר במשנה, המתאנה ידו על העליונה יכול לבטל את המקח או לבקש את הפרש בחזרה. למדנו לעיל (ג, ב) לדעת רבי נתן, פחות משתות נקנה המקח. יותר משתות, בטל המקח. שהות קנה ומחזיר אונאה. לרבי יהודה הנשיא, בשתות מי שנתאנה ידו על העליונה והוא מחליט אם המקח יהיה קיים ויחזיר הפרש, או שהמקח בטל. ביאר שחלו בדעת המתאנה. לא כדעת רבי יהודה שביאר דינו במוכר ובמכנה מבואר בלוקח. לרבה, כרבי נתן אף בברייתא יש לגרוס שמתני בדעת המתאנה. ובשטת שיש רבי יהודה המשך המשנה מבואר בברייתא, היינו שבמשנה כתבו דין לוקח ובברייתא דין המוכר. וכך הוכיח רב אשי' מלשון המשנה שפתחה את הלוקח ואחד המוכר.

מכר עם תנאי שאין עליו דיני אונאה, רב, יש עליו דיני אונאה. לשמואל, אין דיני אונאה. ניסו לתלות במחלוקת רבי יהודה ורבי מאיר, לרבי יהודה רב, יש עליו דיני אונאה. בדבר שבממון, לרבי מאיר המעשה קיים והתנאי בטל. לרבי יהודה התנאי קיים. ביאר רב, ששיטתו אף לרבי יהודה שאמר את דינו במתנה עם האשה לקדשה בלא חיוב שאר כסות ועונה שידעה ומחלה, כאן לא יודע אם יש אונאה. וביאר שמואל אף כדעת רבי מאיר שאמר שאין התנאי קיים כיון שבודאי עקר דבר מן התורה, אך במקח אפשר שלא יהיה אונאה.

ביאר רב ענן בדברי שמואל, אם אמר "על מנת שאין לך עלי אונאה", אין עליו אונאה. אבל אם אמר "על מנת שאין בו אונאה" יכול לחזור שהרי התברר שיש אונאה. מבואר בברייתא, שאין דיני אונאה באדם שקבל סחורה להתעסק בה, וכן אם אמר לחברו על מנת שאין לך עלי אונאה. וקשה על דעת רב, שאמר לכו"ע יש אונאה אף לדעת רבי יהודה. לאביי, בהכרח רב אמר רק לשיטת רבי מאיר. לרבה, בסתם לכו"ע סבר רב שיש אונאה. אבל אם מפרש את ההוואה ומתרצה בודאי שאין אונאה, וכך יהיה ביאור הברייתא שאמר המוכר ללוקח שווי החפץ מאה זמני מוכרו במאתיים, אין עליו דיני אונאה.

נושא ונותן באמנה: נותן בעל הבית לתנווני סחורה, בעל הבית יקבל את המחיר, והתנווני יקבל שוכר טירחה. יש שנותן לו "אמנה" היינו מקבל את כל הסחורה מוכר כל פעם קצת, לבסוף נותן לבעל הבית את הכסף ומקבל שוכרו. יש שנותן לו "שווה", המקבל משלם לבעל הבית את מחיר כל הסחורה ואח"כ מוכר לאט ומרוויח לעצמו. מבואר בברייתא, שאם נותן לו שני סוגים של סחורה, לא יחשב עמו סחורה רעה ב"אמנה" וסחורה יפה ב"שווה", משום שזה נראה כרביית, וישיר זה נראה שהכסף שנמצא אצלו עדין במכירה יש בו שוכר המתנות המעות עד שימכר את הסחורה הגרועה. עוד הלכה אמרו, כאשר נותן התנווני לסוחר את הכסף על המכירה ב"אמנה" מפחית הוצאות ולא את שוכר עצמו, שכבר קיבל. וביאר ר"פ, שמדובר במוכר בגדי קנבוס שהסוחרים נותנים למוכר 4 בגדים על כל 100 שימכרו.